

leriyle vefat tarihi hakkında kaynaklarda bilgi yoktur.

Kaynaklarda “Yabgu-yi kelân” (büyük yabgu) ve “İnanç Beg” unvanlarıyla da zikredilen Mûsâ Yabgu ayrıca “Fahrül-mülk, Fahrülmille, Muizzüddevle, el-Melikü'l-âdil, Nâsîrüddin” unvan ve lakaplarını kullanmıştır. Kaynaklarda Yûsuf, 439'da (1047) Bizans karşısında şehid düşen Ebû Ali Hasan ve Karaarslan adında üç oğlundan bahsedilmektedir. Beyhakî (s. 71) Mûsâ Yabgu'nun oğulları arasında Ömer, Ebû Bekir, Böri ve Devletşah'ın isimlerini de zikreder. Beyhakî'nin sözünü ettiği Devletşah'ın Sultan Berkayaruk zamanında Toharistan'da isyan ederek Velvâliç ve Kemneç'i ele geçiren, ancak Horasan Meliki Sencer tarafından 491'de (1098) mağlûp edilerek gözlerine mil çektilen Selçuklu soyundan Devletşah ile aynı kişi olması mümkündür (İbnü'l-Esîr, X, 232).

BİBLİYOGRAFYA :

Gerdzî, *Zeynü'l-ahbâr* (nşr. Abdülhay Habîbî), Tahran 1363 hş., s. 435; *Târîh-i Sîstân* (nşr. Bahâr), Tahran 1366 hş., s. 365-382; Muhammed b. Hüseyin el-Beyhakî, *Târîh* (nşr. Ali Ekber Feyyâz), Meşhed 1375 hş., s. 611-612, 641, 695, 728, 730-731, 755, 761, 833, 841, 844; Beyhakî, *Târîh* (Behmenyâr), s. 71-72, 373; Rävendî, *Râhâtü's-şudûr*, s. 87-88, 102-104; *Ahbârü'd-devleti's-Selcûkiyye* (Lugal), s. 2-12; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, IX, 459-460, 474, 478, 481, 483-484; X, 232, 279; Müstevfî, *Târîh-i Güzide* (Nevâî), s. 426-429; Mîrhând, *Ravzatü's-şafâ'*, IV, 237, 242-243, 246; Mehmet Altay Köymen, *Tuğrul Bey ve Zamanı*, İstanbul 1976, s. 4-5, 9-17, 19, 55-56; a.mlf., *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi*, Ankara 1979, I, 33, 128-129, 225-227; S. G. Agacanov, *Oğuzlar* (trc. Ekber N. Necef – Ahmet Annaberdiyev), İstanbul 2002, s. 207-210, 292, 314; C. E. Bosworth, *The History of the Saffarids of Sistan and Maliks of Nimruz (247/861 to 949/1542-3)*, Costa Mesa 1994, s. 377-385; a.mlf., “Payğhü”, *EP* (İng.), VIII, 288; Osman Turan, *Selçuklu Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, İstanbul 1996, s. 57-61, 86-87, 94-100, 104-110, 121, 127-129, 150, 158-159; Osman G. Özgüdenli, *Selçuklular: Büyük Selçuklu Devleti Tarihi (1040-1157)*, İstanbul 2013, s. 57, 111-114, 118, 119-130, 136-137; a.mlf., “Yeni Paraların Işığında Kuruluş Devri Selçuklularında Hâkimiyet Münasebetleri Hakkında Bazı Düşünceler”, *TTK Belleten*, LXV/243 (2002), s. 547-570; İbrahim Kafesoğlu, “Selçuk'un Oğulları ve Torunları”, *TM*, XIII (1958), s. 117-130; D. Sourdel, “Un trésor de dinars ghaznawides et salguçides découvert en Afghanistan”, *BEO*, XVIII (1963-64), s. 197-219; Coşkun Alptekin, “Selçuklu Paraları”, *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, III, Ankara 1971, s. 435-591; Stephen Album, *Specialist in Islamic and Indian Coins, Price List*, sy. 70 (1990), s. 2, nr. 20; sy. 75 (1991), s. 2, nr. 66; sy. 88 (1992), s. 1, nr. 25; sy. 105 (1994), s. 1, nr. 33; sy. 127 (1996), s. 2, nr. 34; sy. 138 (1997), s. 1, nr. 22; sy. 146 (1998), s. 2, nr. 32; sy. 150 (1999), s. 2, nr. 34.

OSMAN GAZİ ÖZGÜDENLİ

MUSTAFA İSÂMÜDDİN ÜSKÜDÂRÎ

(bk. ÜSKÜDÂRÎ, İsâmüddin).

MUSTAFA NÂİLÎ PAŞA (1798-1871)

Osmanlı sadrazamı.

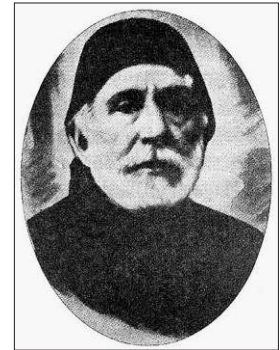
Arnavut asıllı olup Kesriye sancağına bağlı Behlişte kazasının Polyan köyünde doğdu. Behlişte hânedanından İsmâil Bey'in oğlu ve Mısır Valisi Arnavut Tâhir Paşa'nın yeğenidir. Çok genç yaşta gittiği Girit'te aralıklarla otuz yıl kadar valilik yaptığı için “Giritli” lakabıyla anılmıştır. Henüz küçük yaşta iken babasıyla beraber bir süre Mısır'da dayısı Tâhir Paşa'nın yanında kaldı. Tâhir Paşa'nın ve ardından babasının ölümü üzerine memleketine döndü. 1809'da tekrar gittiği Mısır'da diğer dayısı Hasan Paşa ile birlikte Mısır Valisi Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın hizmetine girdi. Vehhâbî isyanı dolayısıyla Hasan Paşa ile beraber gittiği Hicaz'da beş yıl kaldı, burada gösterdiği cesaret ve başarılar sebebiyle kendisine sergerdelik unvanı verildi, böylece askerlik mesleğine girmiş oldu. 1821'de patlak veren Girit isyanını bastırmak için Kavalalı Mehmed Ali Paşa tarafından görevlendirilen Hasan Paşa ile birlikte Kandiye'ye gitti ve Kavalalı Hüseyin Bey'le müştereken Girit'in idaresiyle görevlendirildi. Girit yönetiminin Kavalalı Mehmed Ali Paşa'ya bırakılması ve Kavalalı Hüseyin Bey'in de İnebahtı'ya gönderilmesi üzerine 1826'da beylerbeyi rütbesi ve Kandiye muhafızı sıfatıyla Girit valisi ve kumandanlığına tayin edildi. Dayısı Hasan Paşa vefat edince maaş, gelirleri ve mülkü ona devredildi. Girit'teki ayaklanma ve karışıklıkları önleyerek düzeni sağladı.

Dürzîler'le Mârûnîler'in Cebelilübnan'da çıkardığı isyanları bastırıp Şam yöresine saldırılarını önlemek amacıyla 2 Nisan 1838'de Şam'a yollandı. Halep'ten gelen Mehmed Ali Paşa'nın oğlu İbrâhim Paşa ile birlikte isyanı bastırarak tekrar Girit'e döndü. Cebelilübnan'daki başarısı ve Mehmed Ali Paşa'nın 1840'ta Londra Antlaşması'yla Girit üzerindeki haklarını kaybetmesi üzerine 31 Aralık 1840'ta vezirlik ve müşirlik rütbesi verilerek kaydıhat şartıyla Girit valiliği uhdesinde bırakıldı. Şubat 1841'de Yunanistan'dan Girit'e gelen eşkiyayı yenilgiye uğrattı. Temmuz 1842'de izinli olarak İstanbul'a gidince Sultan Abdülmecid'in iltifatlarına mazhar oldu. 1 Haziran 1850'de Akdeniz seyahatine

çıkan Abdülmecid'i Girit'te misafir etti ve İmtiyaz nişanıyla taltif edildi. Girit valiliği kendisine kaydıhat şartıyla verilmesine rağmen 1851 sonbaharında İstanbul'a çağrılarak Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliyye üyeliğine ve 7 Mart 1852'de Mustafa Reşid Paşa'nın yerine reisliğine getirildi (BA, A.DVN.MHM, nr. 9/27). 21 Temmuz 1852'de ikinci rütbeden, 17 Eylül'de birinci rütbeden Mecidî nişanıyla ödüllendirildi.

15 Mayıs 1853'te Damad Mehmed Ali Paşa'nın yerine sadrazam oldu (BA, İ.DH, nr. 17053). Ancak o sırada devletin yönetimi fiilen Hariciye Nâzırı Mustafa Reşid Paşa'nın elindeydi. Mustafa Nâilî Paşa'nın bu duruma rıza göstermemesi ve aralarında geçimsizlik baş göstermesi üzerine 8 Temmuz'da ikisi birden azledildi, iki gün sonra her ikisi de görevlerine iade edildi (Danişmend, V, 80). Aralarındaki anlaşmazlık Meclis-i Vükelâ'ya da yansıdı. Kırım harbinin başladığı günlerde toplanan Meclis-i Vükelâ'da dış borç alınması hususu tartışılırken Mustafa Nâilî Paşa'nın, “Sen bana sadâret ettirmiyorsun” demesi üzerine Reşid Paşa öfkelenip meclisi terketti ve araya giren vekillerin ricasıyla geri getirilebildi (İbnülemin, I, 76). Mustafa Nâilî Paşa ertesi gün 30 Mayıs 1854'te sadrazamlıktan azledildi. Aralık 1856'da 60.000 kuruş maaşla Mecâlis-i Âliye'ye memur edildi, yani Meclis-i Âf-yi Umûmî ve Meclis-i Vükelâ'ya sandalyesiz nâzır tayin edildi (BA, İ.DH, nr. 23939, 25690).

Memleketeyn (Romanya) seçimlerinden dolayı Fransa ve Rusya ile ilişkilerin gerginleşmesi yüzünden görevden çekilmek zorunda kalan Mustafa Reşid Paşa'nın yerine 2 Ağustos 1857'de üçüncü defa sadârete getirildi. Ancak bu sadâreti de kısa sürdü, Fransa ile baş gösteren siyasî gerginlik azaldığından 22 Ekim'de azledildi. Bu süreçte Mustafa Reşid Paşa ile barıştı. Mustafa Nâilî Paşa köken ve yetiştirme tarzı bakımından eski sadrazamlar sınıfına mensuptu. Sultan Abdülmecid

Mustafa
Nâilî Paşa

Mustafa Nâilî Paşa'nın Fâtih Camii haziresindeki mezar taşı - İstanbul

onu Mustafa Reşid ve Âlî paşalara karşı bir denge unsuru olarak kullanmıştı. Sadâretten alınmasının ardından Mart 1858'de Mecâlis-i Âliye'ye memur edildi. 19 Aralık 1861'de birinci rütbeden Osmanlı nişanı ile taltif edildi (BA, A.DVN.MHM, nr. 35/85).

Ağustos-Eylül 1866'da patlak veren isyanı bastırmak üzere 28 Ağustos'ta Murassa' Osmânî nişanı ile taltif edilerek vali sıfatıyla bir defa daha Girit'e gönderildiyse de (BA, İ.DH, nr. 38471; A.MKT.MHM, nr. 362/15) olayları bir türlü önleyemedi ve ayaklanmanın bastırılması için Yunan hükümetine baskı yapılması gerektiğine dair kanaatini bir lâyiha ile hükümete bildirdi. Mart 1867'de İstanbul'a çağırıldı ve yerine Âli Paşa görevlendirildi. Bundan sonra Mecâlis-i Âliye'deki görevini sürdürdü. Mustafa Nâilî Paşa, 1860'ların sonlarında Hicaz ile Yemen arasındaki dağlık bölge olan Asir'de ortaya çıkan isyan hareketinin halledilmesinde de rol oynadı (BA, İ.DH, nr. 44000).

28 Aralık 1871'de vefat eden Mustafa Nâilî Paşa'nın mezarı Fâtih Türbesi haziresindedir. Kırım harbinde ihdas edilen İftihar nişanıyla birlikte İmtiyaz nişanı, Mecîdî nişanı, Murassa' Osmânî nişanı ve Girit madalyasına sahipti (BA, DH.MKT, nr. 2183/75, 2374/35). Okuma yazma bilmediği rivayet edilir. Kaynaklarda sâdık, dürüst, namuslu, inatçı, çalışkan ve cömert diye nitelendirilir. Devlet işlerinde fazla bilgisi olmadığı gibi sergerdelikten yetiştigi için devlet adamlarına özgü âdâb ve terbiyeden yoksundu. Daha önce görülmeyen sadrazamların sefirlik ziyafetlerine gitmesi onunla birlikte âdet oldu (İbnülemin, I, 76). Oğlu Veliyyüddin Rifat Paşa Paris sefirliği, Bursa ve Girit valiliği yaptı. Diğer oğulları çeşitli askerî ve idarî

görevlerde bulunan Hilmi Paşa, Hüseyin Paşa, Mehmed Bey, Rauf Bey ve Ali Galib Bey'dir (BA, A.MKT.MHM, nr. 277/14). *Mir'ât-ı Şuânât* adlı eserin müellifi Mehmed Memduh Paşa, Mustafa Nâilî Paşa'nın damadadır. Mustafa Nâilî Paşa'nın doğduğu yer olan Behlişte kazasının köyleriyle Narda sancağı ve Selânik'te çiftlik ve mülkleri, Balat ve Ayazma'da değirmen fabrikaları vardı (BA, İ.MVL, nr. 21251; BA, MVL, nr. 538/26; BA, İ.DH, nr. 40199).

BİBLİYOGRAFYA :

BA, A.M, nr. 9/100; BA, A.MKT, nr. 219/71; BA, A.MKT.MHM, nr. 362/40, 368/92; BA, A.DVN.MHM, nr. 9-A/61, 10/8; Ahmed Rifat, *Verdü'l-Hadâik*, İstanbul 1283, s. 52-57; Cevdet, *Tezâkir*, I, 17; *Sicill-i Osmânî*, IV, 480-481; İbnülemin, *Son Sadrazamlar*, I, 74-82; Gövsa, *Türk Meşhurları*, s. 265; Danişmend, *Kronoloji*², V, 80-81; N. Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi* (trc. Nilüfer Epeçeli), İstanbul 2005, V, 418, 458-459; İsmet Parmaksızoğlu, "Nailî Mustafa Paşa", *TA*, XXV, 80; Cemal Tukin, "Girit", *DİA*, XIV, 85-93.

DAVUT HUT

MUSTAFA PAŞA, Tekirdağlı

(ö. 1101/1690)

Osmanlı sadrazamı.

Tekirdağ'da doğdu. Bekrî Mustafa diye de anılır. Küçük yaşlarda Yeniçeri Ocağı'na girdi, burada Bektaş Ağa'nın hazinedarlığını yaptı. Ardından sırasıyla çorbacılık, muhırbaşılık, seksoncubaşılık, zağarcıbaşılık, kethüdâ beyliği, sekbanbaşılık gibi görevlerde bulundu. 12 Cemâziyelevvel 1090'da (21 Haziran 1679) yeniçeri ağalığına getirildi. İki yıl sonra (1092/1681 yılı başları) kendisine vezirlik pâyesi verildi. Bu görevi esnasında Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın Avusturya seferi için ileri sürdüğü gerekçeleri destekledi ve bu hususta yeniçerileri hazırladı, onları sefer konusunda heveslendirdi. Yeniçeriler, "Padişah bizi niye besler; oturmadan kötürüm olduk. Cenk isteriz. Sen Gotar'da kalan elbiselerimizi varıp düşmandan alalım" diyerek duygularını ifade etmeye başladılar. Seferi büyük bir hevesle arzu eden Mustafa Paşa'nın 1664 Vasvar Antlaşması'nı yenilemek için 1683 seferi öncesinde Edirne'ye gelen Avusturya elçisi Caprara'yı huzuruna çağırarak, "İşte sefer gerçekleşti, Yanıkkale teslim edilirse barış yenilenir" dediği nakledilir.

1095 Rebülevvelinde (Şubat 1684) Halep eyaleti pâyesiyle Avusturya cephesi serdarlığına tayin edilen Mustafa Paşa'nın ilk hedefi Budin yakınlarındaki Estergon'u geri almaktı. Habsburglar sadece Estergon'u değil yine o civardaki Vişegrad'da

almış, Tuna'nın sol tarafındaki Vaç ve Vayçen'i kuşatmış, Peşte'yi de zaptetmişti. Mustafa Paşa, Habsburg birliklerine karşı başarılı olamadı, Budin'in kuşatılması üzerine yakınındaki Hamza Bey Palankası yönüne çekildi. Orada da tutunamayarak Tuna ve Drava nehirleri arasındaki kaleleri terkedip Ösek (Osijek / Essek / Eszék) taraflarına gitti. Kendisine takviye kuvvetleri yollandı ve Budin'in kuşatmadan kurtarılması istendi, aksi takdirde katledileceği bildirildi. Bu kesin emir üzerine 6 Eylül 1684'te İstolni Belgrad'a ve Dalderesi'ne ulaştı; önce Budin Kalesi'ne asker sokarak savunma gücünü arttırmayı düşündü. Bu amaçla gönderdiği öncü kuvvetler ve bizzat kendisi bazı başarılar elde etti. Ardından kaleye asker sokabilmek için Habsburg ordusuna muhtelif cephelerde saldırmayı planladı. Ancak o sırada yağın şiddetli yağmurlar planın uygulanmasına kısmen engel oldu. Bu arada iki aydır Budin'i kuşatmakta olan Habsburg kuvvetlerine imparatorun damadı Maximilian kumandasında 30.000 kişilik yardım gücü katılmıştı. Sonunda gerek kaledekilerin direnişi, gerekse Mustafa Paşa'nın baskıları Habsburg ordusunun geri çekilmesini sağladı. Bunu öğrenen Mustafa Paşa onları takip ettirerek zayıf verirdi, bıraktıkları askerî malzemeyi Budin Kalesi'ne taşıttı. Buna rağmen cephede başarısız sayılıp serdarlık görevinden alındı, vezirliği de kaldırılarak Kanije muhafazasına tayin edildi. 1687'de ikinci defa yeniçeri ağalığına getirilen Mustafa Paşa, Veziriâzam Sarı Süleyman Paşa'ya karşı kapıkulunun ayaklanması üzerine Belgrad'a çekildi ve sadrazam tarafından burada bırakıldı. IV. Mehmed'in tahttan indirilmesinin düşünüldüğü bir sırada âsiler tarafından ağalıktan azledildi ve Boğazhisarı (Çanakale / Seddülbahir) muhafızlığına tayin edildi. Yetmiş adam yokluğunun kendini iyice hissettirdiği ve sık sık sadrazam değişikliklerinin yapıldığı bu yıllarda Mustafa Paşa, Nişancı İsmail Paşa'nın yerine 1 Receb 1099 (2 Mayıs 1688) tarihinde veziriâzamlığa getirildi.

Bu dönemde batıda başta Avusturya olmak üzere Venedik ve Lehistan'la çok cepheli savaşlar sürüyordu. Kendisine paşalık verilen zorba başı Yeğen Osman, Belgrad'da bulunan Hazinedar Hasan Paşa'ya gelen serdarlık beratını gassetmiş, hükümet de bu oldubittiyi kabullenmek zorunda kalmıştı. Belgrad'ı Habsburg birlikleri kuşatınca herhangi bir çaba göstermeyen Yeğen Osman Paşa Niş'e çekildi. Böylece Belgrad düştü (12 Zilkade 1099 /